

ERFGOED BRUSSEL

N°017

APRIL 2015

DOSSIER ZONIËNWOUD

VARIA

De Brusselse dierentuin

Lakense parken in hun context

**De Landschapsprijs van
de Raad van Europa**

EEN PUBLICATIE VAN BRUSSEL STEDELIJKE ONTWIKKELING

DOSSIER

MERKWAARDIGE BOMEN VAN HET ZONIËNWOUDE

IDENTIFICATIE,
BEHOUD
EN VALORISATIE

Ir. STÉPHANE VANWIJNSBERGHE
ONDERAFDELINGSHOOFD
ONDERAFDELING NATUUR EN BOS
LEEFMILIEU BRUSSEL

Ir. GRÉGORY REINBOLD
INGENIEUR
DEPARTEMENT BOS
LEEFMILIEU BRUSSEL

Oude beukenboom met bijzonder ontwikkelde kruin [M. Blin © ONF].

HOE WORDT EEN MERKWAARDIGE BOOM IN HET ZONIËNWOUDE GEDEFINIEERD? TRADITIONEEL BESTAAN ER TWEE BENADERINGEN: DE ENE IS GEBASEERD OP DE MORFOLOGISCHE KENMERKEN VAN DE BOOM EN BERUST OP DE 'EMOTIONELE IMPACT' DIE DE BOOM KAN TEWEEGBRENGEN EN DE ANDERE IS MEER NORMATIEF EN WETENSCHAPPELIJK EN WORDT TOEGEPAST IN HET KADER VAN DE REGLEMENTAIRE INVENTARISSEN. Naast de wetenschappelijke inventarisering door de Directie Monumenten en Landschappen heeft Leefmilieu Brussel een inventaris opgesteld van merkwaardige en bijzondere bomen op basis van de emotionele benadering. De 'Association Protectrice des Arbres en Forêt de Soignes' (Vereniging voor de Bescherming van de Bomen in het Zoniënwoud) werd uitgenodigd om actief deel te nemen aan het opstellen van deze referentielijst, die zal blijven evolueren aangezien het om levende organismen gaat. Door merkwaardige bomen in een bosomgeving te observeren kunnen we ze immers volgen in hun natuurlijke ontwikkeling, van jonge zaailing tot eeuwenoude boom in proces van ontbinding.

Binnen het Brussels Gewest wordt het begrip 'merkwaardige bomen' vaak geassocieerd met alleenstaande bomen in publieke en particuliere parken en tuinen. Aan het woud wordt zelden gedacht omdat onze aandacht gaat naar het geheel en niet naar elke boom afzonderlijk. De merkwaardige bomen in het woud vertegenwoordigen nochtans een belangrijk natuurlijk erfgoed. Maar deze uitzonderlijke elementen ontsnappen aan de aandacht omdat ze 'in de massa opgaan'.

Uit een enquête in Frankrijk blijkt dat het publiek wel degelijk belangstelling heeft voor merkwaardige bomen in het woud: 65% van de bevrageden zijn van mening dat 'de mooiste bomen beschermen' een prioriteit is voor het woud; 92% vindt dit zeer prioritair of eerder prioritair. De meeste mensen zijn dus gehecht aan mooie bomen, zelfs in het woud¹. Er zijn "...gevallen waarin men door het bos de bomen niet meer ziet en zo soms onvermoede schoonheden aan het

oog onttrokken worden"². Het is dan de taak van de bosbeheerder om deze (al dan niet) verborgen rijkdommen te onthullen. "De merkwaardige boom bezit sterke affectieve waarden en is het aantrekkingspunt waarmee een bepaald publiek het woud zal (her) ontdekken"³. De merkwaardige boom draagt zo bij "...tot de landschapswaarde van het woud 'zoals van binnen-uit gezien', iets waarvoor het publiek steeds gevoeliger wordt"⁴.

In die optiek werd begin de jaren 2000 gestart met een inventaris van merkwaardige bomen in het Brusselse gedeelte van het Zoniënwoud (1.654 hectare). Die inventaris had tot doel dit erfgoed bekend te maken bij het publiek en het behoud ervan te verzekeren. In 2003 werd de actie overgenomen in het beheerplan van het massief⁵. Tien jaar later werd dankzij een samenwerking tussen Leefmilieu Brussel (LB) en de Association Protectrice des Arbres en Forêt de Soignes⁶ (APAFS) een eerste aanwijzingslijst samengesteld.

DEFINITIE VAN EEN MERKWAARDIGE BOOM

Vooraleer een boom in het woud als merkwaardig kan worden beschouwd, moet hij eerst opgemerkt worden, ten minste door de personen belast met het inventariseren van de bomen. "De [merkwaardige] boom is ongewoon, niet langer anoniem, hij wordt opgemerkt en verpersoonlijkt"⁷. "Merkwaardige bomen zijn bomen met een sterke persoonlijkheid. [...] Zij trekken de aandacht en zetten hun soortgenoten die het bosbestand vormen in de schaduw."⁸ Zo krijgen de meeste oude merkwaardige bomen dikwijls een naam (bijvoorbeeld de eik Josephine in Vorst, de beuk Visart in het Zoniënwoud) en nemen zij een bijzondere plaats in ons midden.

Emotionele benadering

Het eerste criterium om een merkwaardige boom te definiëren zijn de morfologische kenmerken. Tijdens zijn ontwikkeling "nestelt de boom zich in het landschap en wordt hij op

een gegeven moment zelf het landschap. De boom kan dan merkwaardig worden.”⁹ Een merkwaardige boom onderscheidt zich van de andere bomen door “zijn morfologie: wonderlijke slankheid, indrukwekkende stamomtrek, enorme takken [...] of door zijn misvorming: gezwel, knoest, struikgewas, stompe punt.”¹⁰

Deze benadering van merkwaardige bomen is gebaseerd op ‘de emotionele impact’ of ‘de liefde op het eerste gezicht’ bij de persoon die de inventaris samenstelt. G. Feterman, voorzitter van de vereniging A.R.B.R.E.S.¹¹ heeft dit proces zeer goed beschreven: “Een merkwaardige boom is in de eerste plaats een emotie, liefde op het eerste gezicht, de adem die stukt bij het zien van een ongelooflijke getuige van het verleden die plots in een bocht van de weg voor u opduikt”¹². Een boom is dus intrinsiek merkwaardig of niet, ongeacht zijn standplaats (in een bestand of aan de rand van een weg of een pad) of zijn gezondheidstoestand (in blakende gezondheid, met tekenen van een zwaminfectie, stervend).

Deze benadering is uiterst subjectief. “De notie van schoonheid, uitzonderlijkheid, merkwaardigheid en culturele waarde is bijzonder willekeurig en wisselvallig en hangt samen met de criteria die een samenleving wel of niet hanteert. In dezelfde samenleving evolueren al deze waarden en veranderen de keuzecriteria naargelang de periode”¹³. Wetenschappers hebben getracht om de criteria die deze keuzes bepalen te objectiveren aan de hand van enquêtes over de waarneming van het landschap. In het kader van deze enquêtes wordt de deelnemers gevraagd om hun keuzes te beoordelen in termen van voorkeur, aantrekkelijkheid of esthetiek. “Dergelijke antwoorden worden regelmatig ingezameld; de waarnemers identificeren met gemak de mooie bomen. Ondanks deze stilzweigende kennis hebben ze echter moeite om deze visuele kwaliteit te verklaren.”¹⁴

Wetenschappelijke benadering

De tweede methode om een merkwaardige boom te definiëren is meer normatief en ‘wetenschappelijk’. Ze wordt gebruikt in het kader van de gewestelijke en nationale inventarissen van merkwaardige bomen. Bomen die aan vooraf bepaalde criteria voldoen genieten een wettelijk statuut.

Volgens deze benadering wordt de erfgoedwaarde van elke boom niet alleen geëvalueerd op basis van zijn esthetische kwaliteiten (uitzicht en afmetingen van de boom), maar ook de zeldzaamheid van de soort, het isolement (alleenstaand of in groep), de aanwezigheid in het landschap, de standplaats, de gezondheidstoestand, de historische en ornamentale waarde, de hoge leeftijd van de boom... “De boom kan merkwaardig worden, vooreerst door zijn afmetingen, maar ook door zijn relatie met de omgevende ruimte, zijn standplaats, zijn bijzondere kenmerken vergeleken met de omringende bomen, ongeacht of ze van dezelfde soort zijn of niet.”¹⁵ Een specialist kent voor elk criterium een score toe aan de boom. Het gebruik van deze criteria verschilt naargelang de boom zich in het midden van een massief bevindt, langs een weg of in de stad. In de stad zal een boom zonder gebreken of ziekten uiteraard een grotere waarde hebben dan een boom die in slechte gezondheid verkeert of onherstelbare gebreken vertoont, aangezien de levensverwachting op lange termijn sterk samenhangt met het feit dat de boom geen risico vormt voor de omwonenden. In het woud is dit criterium niet even belangrijk, integendeel. Holle bomen waarin zwammen of dieren leven zijn nog pittoresker en interessanter op het gebied van biodiversiteit.

Voor de inventaris van merkwaardige bomen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (het Zoniënwoud niet mee-

gerekend) “gaat het om principes en criteria waarmee de erfgoedwaarde van een boom kan worden bepaald [...]. Door middel van een experimentele formule en wegingscoëfficiënten kan een groter belang worden gehecht aan de louter wetenschappelijke criteria, zoals de stamomtrek, de zeldzaamheid van de boomsoort in Brussel of het historische belang van de boom. Hoewel al deze criteria samen een onderlinge vergelijking van de bomen op basis van hun erfgoedwaarde mogelijk maken, zijn alleen de louter wetenschappelijke criteria, zoals de stamomtrek gecombineerd met de soort (of variëteit) of de historische waarde, bepalend om een boom in het kader van deze inventaris te registreren. Zo zal bijvoorbeeld een boom met een te kleine stamomtrek voor zijn soort en die behoort tot een soort die algemeen voorkomt in Brussel niet worden geregistreerd, ook al voldoet hij volledig aan de criteria inzake positie, lokalisatie en isolement.”¹⁶ Wij zullen zien dat dit niet noodzakelijk het geval is in de inventaris van merkwaardige bomen van het Zoniënwoud.

AANPAK

De aanpak die werd gekozen voor het opstellen van de inventaris van merkwaardige bomen van het Brusselse gedeelte van het Zoniënwoud is die van de ‘emotionele impact’. Om de subjectiviteit gelinkt aan deze methode te beperken, werden de bomen beoordeeld door meerdere personen (gemiddeld vier) van de Vereniging voor de Bescherming van de Bomen van het Zoniënwoud. Deze personen hebben geen bijzondere dendrologische kennis. Zij worden gemotiveerd door hun passie voor het Zoniënwoud en zijn bomen. Er is met de vereniging overeengekomen om de inventaris progressief op te stellen: per jaar wordt een sectie van ongeveer 200 hectare behandeld (de sectie van het jaar).

De eerste stap bestond erin een fiche te ontwikkelen voor de beschrijving van de bomen die als merkwaardig worden geïdentificeerd. Deze bestaat uit drie delen: een luik 'administratieve gegevens' (datum van de fiche, aanwezige personen, standplaats van de boom, seizoen), een luik met de beschrijving van de boom (soort, stamomtrek, hoogte, morfologische kenmerken) en een luik over de gezondheidstoestand van de boom (aanwezigheid van zwammen, conditie van het gebladerte). Dit laatste luik heeft als doel de leden van de vereniging te sensibiliseren voor de kwetsbaarheid en de vergankelijkheid van de bomen. Tijdens de inventarisatie vonden talrijke discussies plaats tussen Leefmilieu Brussel en de vereniging, waardoor niet alleen de aanpak kon evolueren, maar zelfs het begrip 'merkwaardige boom'.

Er werd voor een klassering in drie categorieën gekozen: merkwaardige bomen, kandidaat-merkwaardige bomen en bijzondere bomen. Deze laatste zijn bomen die niet merkwaardig zijn, maar toch interessante morfologische kenmerken vertonen: vorm van de kruin, aanwezigheid van knoesten, bijzondere schors...Elke boom werd aan een meervoudige evaluatie onderworpen door de leden van de vereniging die met de inventaris belast zijn. Deze aanpak blijft subjectief, zowel op het vlak van de definitie van de klassen als de indeling van elke boom in een van deze klassen. De subjectiviteit vermindert evenwel doordat de beslissing voor de klassering bij consensus wordt genomen. Naarmate de kennis van de vele interessante bomen toeneemt, wordt bovendien het werkelijk uitzonderlijke karakter van de merkwaardige exemplaren steeds relevanter.

Begin 2009 werd een eerste inventaris voltooid. Hij omvatte 287 bomen: 92 merkwaardige bomen, 141 kandidaat-merkwaardige bomen en 54 bijzondere bomen. In maart 2009 werden

de eerste resultaten voorgesteld aan de boswachters van het Zoniënwoud, waarbij aan het licht kwam dat sommige bomen – voornamelijk kandidaat-merkwaardige bomen – alleen maar in de inventaris opgenomen waren om ze van de bijl van de bosbeheerder te redden. In overleg met de vereniging werd afgesproken om de categorieën te vereenvoudigen en zich te beperken tot enkel merkwaardige en bijzondere bomen. Om dit soort 'misbruik' van het statuut te vermijden werd eveneens aan de vereniging gevraagd om de mooiste bomen te selecteren in de lijst van de 233 bomen die als merkwaardig of kandidaat-merkwaardig zijn geïdentificeerd. Aan het eind van deze tweede selectie werd een honderdtal bomen weerhouden.

Deze werden dan opnieuw geëvalueerd door de boswachter verantwoordelijk voor de betrokken boswachterij en enkele leden van de vereniging. Tijdens deze fase vestigde de boswachter de aandacht van de leden van de vereniging op bomen die niet in de lijst voorkwamen maar die er volgens hem wel in thuis hoorden. Ook stelde hij enkele keuzes in vraag. Tot slot werd de definitieve lijst bij consensus tussen de aanwezige personen goedgekeurd. Zij omvat 144 bomen, waarvan 91 merkwaardige en 53 bijzondere. Deze bomen werden vervolgens met kleur gemarkeerd. De lijst van merkwaardige bomen vult ook de beheerpercelen aan. Ze is vertrouwelijk om te vermijden dat mensen de paden verlaten om de bomen te gaan bezichtigen.

Volgens het principe dat een boom merkwaardig is of niet, wordt bij het verdwijnen van één ervan (bijvoorbeeld doordat de boom omwaait of geveld wordt om veiligheidsredenen) geen nieuwe boom aangeduid om een quantum te behouden. Deze inventaris zal dus evolueren naargelang de omstandigheden.

In het kader van een stage voor een bachelorsopleiding 'Bos en Natuur' heeft een student aan de *Haute École provinciale de Hainaut-Condorcet* te Ath het woud doorkruist om alle merkwaardige of bijzondere bomen met een gps te georefereren.

Voor dit werk werd de student begeleid door leden van de vereniging en een vertegenwoordiger van de Directie Monumenten en Landschappen (DML) van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Daarbij werden de bomen opnieuw geëvalueerd volgens de criteria van de vereniging en de criteria ontwikkeld door de Directie Monumenten en Landschappen.

RESULTATEN

Tot op heden werden 91 merkwaardige bomen (87 loofbomen en vier naaldbomen) en 53 bijzondere bomen (52 loofbomen en één naaldboom) geïdentificeerd (afb. 1). Zoals verwacht zijn de meeste beuken. Zij vertegenwoordigen 77% van de bomen, hetgeen overeenkomt met de aanwezigheid van deze boomsoort in het massief. Eiken vertegenwoordigen 7% van de geïnventariseerde bomen. Deze twee boomsoorten, die dikwijls samen met haagbeuken groeien, vertegenwoordigen 12,5% van de bomen. Het eikenbestand bestrijkt 16% van de oppervlakte van het Brusselse gedeelte van het massief. De diverse loofbomen (esdoorn, es, boskers) vertegenwoordigen slechts 7% van de geïnventariseerde bomen en de naaldbomen minder dan 4% (zij bestrijken nochtans 8% van de oppervlakte van het massief).

De grote meerderheid van de merkwaardige bomen zijn 'overrijp', ongeacht de boomsoort: beuken, eiken, haagbeuken en andere (afb. 2 tot 5). Het is interessant op te merken dat de stamomtrek van de merkwaardige bomen meestal groter is dan die van

de bijzondere bomen. Dit is niet ver-
rassend gelet op de definitie van elk
van beide categorieën: de bijzondere
bomen omvatten de bomen met bij-
zondere morfologische kenmerken
(vorm van de kruin, aanwezigheid
van knoesten, bijzondere schors) die
daarom nog niet als merkwaardig
worden beschouwd.

Tot de bijzondere bomen behoren:

- ‘poortbeuken’, of grote beuken die
aan weerszijden van een weg staan
en doen denken aan een monumen-
tale toegang (een deureffect in het
landschap);
- een beuk met lage zijtakken en een
stamomtrek van 300 centimeter, ‘de
inktvis’ genoemd;
- een beuk met ‘een snor’, die zijtakken
heeft gevormd op de stam;
- een zuilvormige beuk met een stam-
omtrek bomen van 291 centimeter;
- een beuk met een stamomtrek
van 200 centimeter, ‘Quasimodo’
genaamd, met een opvallend aan-
groei op de stam;
- een haagbeuk met een stamomtrek
van 120 centimeter, waarvan de stam
slechts een meter hoog is en de kruin
een diameter van 20 meter heeft;
- jong hout van kastanje (vijf stammen),
Amerikaanse rode eik (vier stam-
men), beuk (vier stammen) ...
- verstrengelde of aan elkaar gegroeide
bomen.

Bij de merkwaardige bomen:

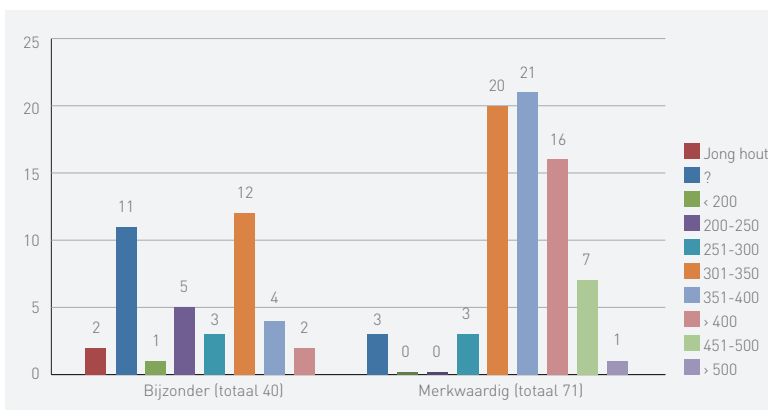
- grote beuken, eiken, perfect cilinder-
vormig, recht, met grote kruin (zoge-
naamde Apollobomen);
- beuken met rechtse draaigroei¹⁷,
met zuilenrij (met uitgesproken over-
langse zuilen in de stam), met grote
knoest ... (afb. 6)
- gebarsten haagbeuken, met bijzonder
uitgesproken kronkelige vormen ...

Aan deze merkwaardige bomen die-
nen de herdenkingsbomen te worden
toegevoegd: een herdenkingseik voor
het 100-jarig bestaan van de vzw *les
Amis de la forêt de Soignes* en vier

Boomsorten	Merkwaardige bomen	Bijzondere bomen	Totaal
Loofhout			
Beuk	71	40	111
Eik	9	1	10
Haagbeuk	2	6	8
Gewone esdoorn		1	1
Noorse esdoorn	1		1
Es	1	1	2
Kastanje	1	1	2
Boskers	1	1	2
Amerikaanse eik		1	1
Linde	1	0	1
Naaldhout			
Fijnspar	1		1
Douglas	2		2
Den	0	1	1
Lork	1		1
Totaal	91	53	144

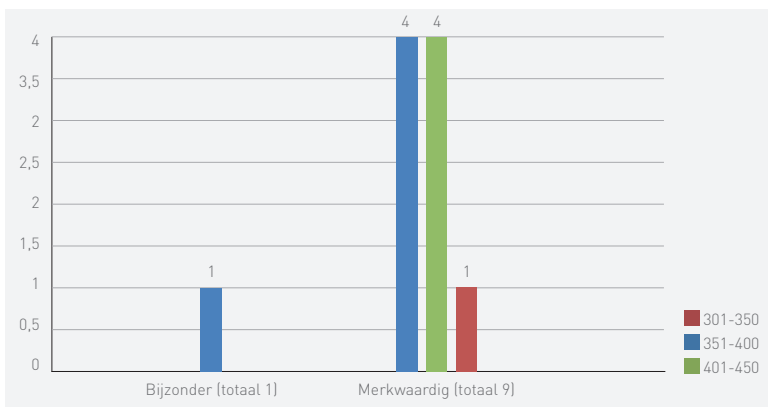
Afb. 1

Opsplitsing van de merkwaardige en bijzondere bomen van het Zoniënwoud volgens boomsoort (tabel van S. Vanwijnsberghe).

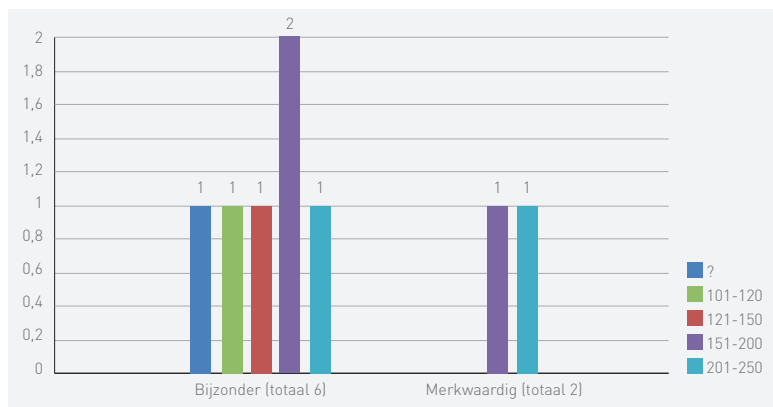
Afb. 2

Opsplitsing van de bijzondere en merkwaardige beuken volgens stamomtrek (grafiek op basis van cijfers geleverd door S. Vanwijnsberghe).

Afb. 3

Opsplitsing van de bijzondere en merkwaardige eiken volgens stamomtrek (grafiek op basis van cijfers geleverd door S. Vanwijnsberghe).

Afb. 4

Opsplitsing van de bijzondere en merkwaaardige haagbeuken volgens stamomtrek (grafiek op basis van cijfers geleverd door S. Vanwijnsberghe).

Boomsort	Bijzonder	Merkwaardig
	Stamomtrek	Stamomtrek
Loofhout		
Kastanje	jong hout	347
Amerikaanse rode eik	jong hout	
Gewone esdoorn	220	
Noorse esdoorn		351
Es	177	365
Boskers	jong hout	260
Linde		200
Naaldhout		
Douglas		311 en 325
Fijnspar		201
Lork		357
Den	?	

Afb. 5

Stamomtrek van de "overige" bomen (tabel van S. Vanwijnsberghe).

eiken ter ere van belangrijke personen die zich hebben ingezet voor de bescherming van het Zoniënwoud (bijvoorbeeld de eik Cosyn) of vroegere beheerders van het massief (de eiken Crahay, Liénard en Lejeune).

Voor de merkwaaardige en bijzondere bomen die in de wetenschappelijke inventaris zijn opgenomen moet soms worden afgeweken van het criterium van de stamafmeting op basis waarvan gewoonlijk wordt beslist om een boom al dan niet in de wetenschappelijke inventaris op te nemen. Bijvoorbeeld: de meeste beuken die in de inventaris

zijn opgenomen en buiten het woud groeien krijgen meer licht, waardoor ze een verschillend voorkomen hebben. Het gemiddelde van de drie dikste exemplaren, ongeacht de standplaats (privétuin, park, plantsoen) bedraagt bijvoorbeeld 564 centimeter, hetgeen een inschrijvingsdrempel in de inventaris van 282 centimeter geeft (gemiddelde van de drie dikste/twee).

MARKERING EN WAARDERING

Er werd beslist de merkwaaardige en bijzondere bomen met verf te

merken. Deze praktische werkwijze is geïnspireerd op het merken van merkwaaardige bomen in het bos van Fontainebleau: blauwe vierkanten van acht centimeter voor de merkwaaardige bomen en blauwe driehoeken van negen centimeter voor de bijzondere bomen.

De waardering van de merkwaaardige bomen bestaat erin de bomen zichtbaarder te maken, hetzij in hun geheel, hetzij het gedeelte waaraan zij hun statuut te danken hebben. Het is ook van belang de landschappelijke kwaliteiten van hun omgeving in stand te houden of zelfs te verbeteren om het merkwaaardige karakter van de bomen te versterken. Dit omvat voornamelijk ingrepen in het onderhoud, bestaande uit het selectief kappen van het hakhout. Niettemin moeten deze ingrepen beperkt blijven om de omgeving van de merkwaaardige bomen in stand te houden en hun leefbaarheid niet in gevaar te brengen. Er dient dus een correcte balans te worden gevonden tussen waardering en behoud van de onmiddellijke omgeving van de merkwaaardige bomen. Binnen de bestanden is geen enkele speciale waardering voorzien om te vermijden dat dit het publiek zou aanzetten om deze zones te betreden. Daarentegen wordt voor de bomen die vanaf het weggennet zichtbaar zijn het onderhoud bewerkt om hun waarneming en het algemeen landschappelijk kader te verbeteren.

De boswachter, van wie deze werken afhangen, kan ingrijpen op de directe of gefilterde waarneming, de gezamenlijke zichtbaarheid, de achtergrond, de benaderingsscenografie... In het kader van de landschapsstudie van het Zoniënwoud¹⁸ werden actiefiches opgesteld. Een daarvan handelt over de waardering van de merkwaaardige bomen. De boswachters hebben een eerste opleiding gekregen om zich deze actiefiches

Afb. 6

Beuk met knoestige stam. De vorming van de knoest is te wijten aan een buitengewone ontwikkeling van de cellen (M. Blin © ONF).

(en de technische ingrepen die eruit voortvloeien) eigen te maken. Om deze technieken verder te verfijnen is in een doorlopende opleiding voorzien. Op het gebied van bosbeheer genieten de merkwaardige en bijzondere bomen een bijzonder statuut. De bomen binnen het bestand worden behouden tot aan hun fysiek verval. Zo worden zij meegerekend in het quotum voor behoud van de oude reserves en dragen zij bij tot de natuurbehoudsdoelstellingen. Voor de bomen aan de rand van wegen daarentegen zijn uiteraard de veiligheidsoverwegingen bepalend voor hun onderhoud. De vereniging wordt op de hoogte gebracht van de beslissingen om bomen te vellen en de redenen daarvoor.

In het verleden werden bepaalde historische bomen, zoals de beuk Visart¹⁹, op prentbriefkaarten afgebeeld. Vandaag kunnen nog verschillende acties worden overwogen om dit natuurlijk erfgoed beter bekend te maken en te promoten bij het grote publiek: de aanleg van ontdekkingsparcours, de uitgave van een gids, het organiseren van

fototentoonstellingen of evenementen. Voor het moment is de inventaris beschikbaar op de website van de merkwaardige bomen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (www.bomen.inventaris.be).

CONCLUSIE

Een boom valt gemakkelijker op in een minerale, stedelijke omgeving. Een boom die zich ondanks de verstedelijking in stand kon houden, vormt een historisch element, een spoor van een bos- of landbouwverleden, en zijn waarde als merkwaardige boom neemt daardoor nog toe. In het bos moet een boom opgemerkt worden tussen de andere bomen en onze blik vangen, onze emoties aanspreken.

*"Of men nu denkt aan vereerde bomen, bomen met een historische waarde, bomen die men voor de geest roept, bomen die als herkenningspunt worden gekozen of bomen die een officiële rol werd toebedeeld, vandaag danken zij allemaal hun aanwezigheid aan de keuzes van de mens. Hetzelfde geldt voor bomen die gelinkt zijn aan een legende, een verering of een religie. Zij maken voortaan deel uit van het natuurlijk erfgoed, maar vooral van het cultureel erfgoed en verdienen dan ook bescherming."*²⁰ Het feit dat ze bewaard zijn gebleven is het gevolg van natuurlijke of genetische kwaliteiten, maar vooral van menselijke beslissingen. *"De merkwaardige boom in het bos is het resultaat van de combinatie van een menselijke samenleving en de ingrepen van de bosbeheerder."*²¹

De dimensionele en morfologische criteria blijken bepalend te zijn voor de identificatie van merkwaardige bomen in het bos. Het vormcriterium kan betrekking hebben op bomen met een majestueus voorkomen, maar ook op bomen met grillige vormen²². *"Een grote, oude*

*boom bevestigt zich meer dan elke andere boom als een ondoordringelijke kracht, onvermoeibaar, zonder begin noch einde – omdat hij geen zenuwstelsel heeft – en de mensen herkennen zichzelf erin. Het esthetisch gevoel verlengt deze metafysica van de natuur; het duikt op wanneer de waarnemer zichzelf afspiegelt in het object en de boom op zichzelf beschouwt: de beschouwing beproeft de identiteit van het subject en het object. Een kwetsbare en vergankelijke bloem behoort tot het schoonheidsparadigma, maar een opgemerkte boom roept nog meer het gevoel van het sublieme op. Om het kantiaanse onderscheid over te nemen, een grote, oude boom wordt mathematisch bewonderd – hoe groter de boom is, hoe meer de kijker wordt overtroffen, omdat hij de boom niet in een blik kan bevatten. Hij roept de kracht op die nodig was om uit de grond te komen, hij lijkt een momentopname van een hevige irruptie uit de grond en onthult aldus de kracht van de natuur en zijn weerstand in de tijd."*²³

Hoewel deze bomen merkwaardig zijn, zijn ze nog niet eeuwig. *"De leeftijd is ongetwijfeld een onvermijdelijke verdwijningsfactor. Een boom ontstaat, groeit, ontwikkelt zich zoals elk levend wezen. Na een periode van maturiteit, veroudert de boom geleidelijk aan en nadert hij langzaam aan zijn dood. Bij het beschermen van merkwaardige bomen mogen we dit fundamentele gegeven niet uit het oog verliezen: een boom is een levend wezen met een beperkte levensduur."*²⁴ Het interessante aan het waarnemen van merkwaardige bomen in een bosomgeving is juist dat we de gelegenheid krijgen om ze te volgen in hun natuurlijke ontwikkeling, van jonge zaailing tot eeuwenoude boom in proces van ontbinding. Met wat geluk krijgt u zelfs de gelegenheid om een jonge zaailing wortel te zien schieten in de humus van zijn voorouder.

Vertaald uit het Frans

NOTEN

1. GRANET, A-M., 'Les arbres remarquables en forêt publique', *Arbres remarquables, arbres remarquables - Cahier d'études n° 20 du Groupe d'Histoire des Forêts Françaises*, CNRS, Parijs, 2010, pp. 70-71.
2. LECOMTE, F. (dir.), *Guide de gestion : les arbres remarquables en forêt*, ONF, Parijs, 2001, p. 4.
3. *Ibidem*, p. 5.
4. *Ibidem*, p. 5.
5. VANWIJNSBERGHE, S., *Beheerplan Zoniënwood (gedeelte van Brussel Hoofdstad)*, BE-BIM, Brussel, 2003, 163 pagina's + 18 bijlagen.
6. Brusselse vereniging opgericht in 1999 en gevestigd in Ukkel.
7. ALLAIN, Y-M., 'Les arbres remarquables de demain', in *Arbres remarquables, arbres remarquables. op. cit.*, (pp. 10-14), p. 10.
8. LECOMTE, F. (dir.), *op.cit.*, p. 7.
9. ALLAIN, Y-M., *op.cit.*, p. 10.
10. CORVOL, A., Préface In *Arbres remarquables, arbres remarquables, op. cit.*, (pp. 3-6), p. 3.
11. Vereniging *Arbres Remarquables: Bilan, Recherche, Études et Sauvegarde* opgericht in Frankrijk in 1994.
12. FETERMAN, G., *La France des Arbres remarquables*. Éditions Dakota, Parijs, 2003.
13. ALLAIN, Y-M., *op.cit.*, p. 13.
14. LE LAY, Y. F., 'Les beaux arbres : de la connaissance tacite à la connaissance explicite?', *Arbres remarquables, arbres remarquables, op.cit.* (pp. 57-62), p. 58.
15. ALLAIN, Y-M., *op.cit.*, p. 10.
16. <http://arbres-inventaire.irisnet.be>, website van de inventaris van merkwaardige bomen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, geraadpleegd in 2013.
17. Tijdens de inventarisatie trokken de beuken met draaigroei de aandacht van de beoordelaars. Twee types beuken met draaigroei werden geïdentificeerd: rechtsdraaiend en linksdraaiend. Volgens deze waarnemingen komen linksdraaiende beuken weinig voor.
18. BLIN, M., *Étude paysagère de la forêt de Soignes*. Rapport de convention BE - ONF Bureau d'étude Bourgogne-Champagne-Ardenne, Dijon, 2012, 305 pagina's.
19. De 'Mooie Beuk' stond in de pittoreske houtvesterij van Belle Étoile. Hij werd op 15 juni 1897 gewijd aan Graaf Amédée Visart de Bocarmé, voorzitter van de Conseil supérieur des Forêts en van de Centrale Koninklijke Belgische Bosbouwmaatschappij (thans Koninklijke Belgische Bosbouwmaatschappij) en waaide om in de nacht van 14 op 15 november 1969. Hij was toen (naar schatting) 295 jaar oud. Zijn stamontrek op 1,5 meter hoogte bedroeg 4,75 meter. De stam had een hoogte (tot aan de eerste tak) van 21 meter en een volume van iets meer dan 27 m³. Zijn totale hoogte bedroeg 46 meter en het volume werkhout (al het hout van meer dan zeven centimeter diameter) bedroeg 43,9 m³. Vanaf 1897 werd hij regelmatig gemeten. Tijdens de periode 1897-1969 groeide de stamontrek gemiddeld met 1,42 centimeter. Bij zijn val sleurde hij een wortelkluit mee van vijf meter diameter en 80 centimeter dikte (LIÉNARD, U. en STEENACKERS, J., 'En forêt domaniale de Soignes, la fin du Hêtre Visart', *Les Naturalistes Belges*, nr. 52, 1971, pp. 31-38).
20. FETERMAN, G., 'Préserver et faire connaître : conclusion', *Arbres remarquables, arbres remarquables, op.cit.*, (pp. 123-126), p. 124.
21. GRANET, A-M, *op.cit.*, p. 65.
22. *Ibidem*, pp. 72-73.
23. LE LAY, Y. F., *op.cit.*, pp. 58-59.
24. FETERMAN, G., *op.cit.*, p. 124.

Remarkable trees in the Sonian Forest.

Identification, preservation and promotion.

Remarkable trees in the forest are a considerable natural heritage, mostly unsuspected because they are often "hidden in plain sight" and do not at first glance appear to represent what most people think is a remarkable tree. At the start of the 2000s, an inventory of remarkable trees in the Brussels part of the Sonian forest was started, culminating 10 years later in a first designation list. The *Association protectrice des Arbres en forêt de Soignes* (association to protect trees in the Sonian Forest) was asked to actively participate in drawing up this reference list.

The aim of the article is to provide a definition of a remarkable tree as well as set out the approach used to draw up an inventory. Two approaches exist concurrently for defining a remarkable tree: one based on the morphological characteristics of the tree, the other being more normative and scientific and used in the framework of regional and national inventories. The approach used, based on "emotional shock", has evolved over the years, as has the concept of remarkable tree, and this has allowed a definitive list to be created, although as it deals with living things it will continue to evolve.

The interest in observing remarkable trees in a forest setting is precisely to be found in the opportunity that is offered to us to monitor them throughout their natural cycle, from young seedlings to trees that are several centuries old and in various stages of decomposition.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basy, Stéphane Demeter,
Paula Dumont, Murielle Lesecque,
Cecilia Paredes, Brigitte Vander Bruggen
en Anne-Sophie Walazyc.

EINDREDACTIE IN HET NEDERLANDS

Paula Dumont

EINDREDACTIE IN HET FRANS

Stéphane Demeter

SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Lesecque

COÖRDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COÖRDINATIE DOSSIER

Murielle Lesecque

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Paulo Charruadas, Bruno Campanella,
Mimi Debruy, Yannick Devos,
Paula Dumont, Patrick Huvette,
Wim Lambrechts, Roger Langohr,
Catherine Leclercq, Harry Lelièvre,
Isabelle Leroy, Marc Meganck,
Jean-François Plumier, Grégory Reinbold,
Karim Sarton, Blanche Tirtiaux,
Bart Vanmontfort, Brigitte Vander
Bruggen, Stéphane Vanwijnsberghe,
Anne-Sophie Walazyc.

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels,
Data Translations Int.

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Linda Evens,
Harry Lelièvre, Griet Meyfroots,
Coralie Smets, Tom Verhofstadt en
de leden van het redactiecomité.

VORMGEVING

The Crew Communication

DRUK

Dereume Printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen.
bpeb@sprb.irisnet.be

BEDANKINGEN

Stadswinkelsteam, Olivia Bassem,
Ann Degraeve, Sylvianne Modrie.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Arlette Verkruyssen, directeur-generaal
van Brussel Stedelijke Ontwikkeling/
Gewestelijke overheidsdienst Brussel,
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd onder de
verantwoordelijkheid van de auteurs.
Alle rechten voor het reproduceren,
vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en Landschappen –
Cel Sensibilisatie
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.monument.irisnet.be>
broh.monumenten@gob.irisnet.be

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

LIJST MET AFKORTINGEN

KBIN – Koninklijk Belgisch Instituut voor
Natuurwetenschappen
AAM – Archives d'Architecture Moderne
AKP – Archief van het Koninklijk Paleis
ARA – Algemene Rijksarchief
ARB – Académie royale de Belgique
ARP – Archief René Pechère
DCBSO – Documentatiecentrum van
Brussel Stedelijke Ontwikkeling
DML – Directie Monumenten en
Landschappen
GOB – Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel
KBR – Koninklijke Bibliotheek van België
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het
Kunstpatrimonium / Institut royal du
Patrimoine artistique
KMKG – Koninklijke Musea voor Kunst
en Geschiedenis
KMSKB – Koninklijke Musea voor
Schone Kunsten van België
MOB – Milieu Commissie Brussel
en Omgeving
ONF – Office National des Forêts
SAB – Stadsarchief Brussel
ULB – Université libre de Bruxelles

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2015/6860/005

Cette revue paraît également en Français
sous le titre *Bruxelles Patrimoines*.